

МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИ ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ.

Жураев Жасур Махсутович

Жамоат хавфсизлиги университети магистратура тингловчиси

Аннотация: *Бугунги кунда жамиятда содир бўлаётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва ахборот жараёнларининг тез суръатларда ривожланиши ёш авлод онги, хулқ-атвори ва қадриятлар тизимига бевосита таъсир кўрсатмоқда. Шу жиҳатдан, мактаб ёшидаги ўқувчилар томонидан ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва уларнинг ҳуқуқий онгини шакллантириш масаласи давлат ва жамият сиёсатида муҳим аҳамият касб этмоқда.*

Мазкур тадқиқотда мактаб ўқувчилари ўртасида содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар ҳолати, сабаб ва омиллари таҳлил қилиниб, профилактика фаолиятининг амалдаги тизими ва унинг самарадорлиги илмий нуқтаи назардан ўрганилган. Шу билан бирга, ҳуқуқий тарбияни ташкил этишда мактаб, ота-она, маҳалла ҳамда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамкорлигини такомиллаштириш бўйича амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Тадқиқотда психологик ва ижтимоий омилларнинг ҳуқуқбузарликка мойилликка таъсири, ёшларда ҳуқуқий маданият ва қонунга итоаткорлик хислатларини шакллантиришнинг самарали педагогик шароитлари илмий жиҳатдан асослаб берилган. Шунингдек, профилактика фаолиятида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишнинг инновацион йўналишлари, онлайн маърифий дастурлар, ҳуқуқий квест ва тренинглар каби янги усулларни жорий этиш истиқболлари ёритилган.

Ушбу тадқиқот натижалари мактаб муҳитида ҳуқуқий тарбия тизимини такомиллаштириш, ўқувчиларнинг ҳуқуқий онги ва масъулиятини ошириш ҳамда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини янги босқичга олиб чиқиш учун назарий ва амалий асос бўлиб хизмат қилади.

Калит сўзлар: *Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, мактаб ўқувчилари, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, профилактика фаолияти, ижтимоий ва психологик омиллар, педагогик таъсир, ҳуқуқий тарбия, ахборот технологиялари, инновацион ёндашув.*

Аннотация: *В настоящее время происходящие в обществе социально-экономические, политические и информационные процессы, развивающиеся стремительными темпами, оказывают непосредственное влияние на сознание, поведение и систему ценностей подрастающего поколения. В связи с этим профилактика правонарушений среди учащихся школ и формирование их правового сознания приобретают особую значимость в государственной и общественной политике.*

В данном исследовании проанализированы состояние, причины и факторы, способствующие совершению правонарушений учащимися, а также рассмотрена эффективность существующей системы профилактической деятельности с научной точки зрения. Кроме того, разработаны практические предложения и рекомендации по совершенствованию взаимодействия школы, родителей, махалли и правоохранительных органов в организации правового воспитания.

В работе научно обосновано влияние психологических и социальных факторов на склонность к правонарушениям, определены эффективные педагогические условия формирования у молодежи правовой культуры и законопослушного поведения. Также освещены инновационные направления использования информационно-коммуникационных технологий в профилактической деятельности—внедрение онлайн-просветительских программ, правовых квестов и тренингов.

Результаты данного исследования служат теоретической и практической основой для совершенствования системы правового воспитания в школьной среде, повышения уровня правового сознания и ответственности учащихся, а также выведения профилактики правонарушений на новый качественный уровень.

Ключевые слова: *Профилактика правонарушений, школьники, правовое сознание, правовая культура, профилактическая деятельность, социальные и психологические факторы, педагогическое воздействие, правовое воспитание, информационные технологии, инновационный подход.*

Annotation: *In today's society, the rapid development of socio-economic, political, and informational processes directly influences the consciousness, behavior, and value system of the younger generation. In this regard, preventing offenses among school students and developing their legal awareness have become crucial issues in both state and social policy.*

This research analyzes the state, causes, and factors contributing to the commission of offenses by schoolchildren and examines the effectiveness of the existing system of preventive measures from a scientific perspective. Furthermore, practical recommendations have been developed to improve cooperation between schools, parents, local communities, and law enforcement agencies in organizing legal education.

The study scientifically substantiates the influence of psychological and social factors on the propensity to commit offenses and identifies effective pedagogical conditions for fostering legal culture and law-abiding behavior among youth. Additionally, it highlights innovative approaches to using information and communication technologies in preventive activities — such as the implementation of online educational programs, legal quests, and training sessions.

The results of this research provide theoretical and practical foundations for improving the system of legal education within schools, increasing students' legal awareness and responsibility, and bringing the prevention of offenses to a new qualitative level.

Keywords: *Prevention of offenses, school students, legal awareness, legal culture, preventive activities, social and psychological factors, pedagogical influence, legal education, information technologies, innovative approach.*

КИРИШ

Бугунги кунда глобаллашув жараёнларининг чуқурлашуви, ахборот-коммуникация технологияларининг шиддат билан ривожланиши ҳамда ижтимоий, маданий ва иқтисодий муносабатларда юз бераётган янгиликлар жамият ҳаётининг барча соҳаларига, жумладан ёш авлод онги, дунёқараши ва хулқ-атвориға ҳам кучли таъсир кўрсатмоқда. Ахборот майдонидаги эркинлик, интернет ва ижтимоий тармоқлар фаолияти орқали турли ғоявий, маданий ва мафкуравий оқимлар ёшлар онгига сингиб бораётгани улардаги қадриятлар тизими ва ижтимоий муносабатларга бўлган қарашларни ҳам ўзгартираётганини кўрсатади.

Шу нуқтаи назардан, ёшларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, қонунга ҳурмат, ҳуқуқий масъулият ва фуқаролик бурчи ҳиссини шакллантириш масаласи давлат сиёсати даражасидаги устувор вазифалардан бирига айланган. Зеро, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият даражаси жамиятдаги барқарорлик, қонун устуворлиги ҳамда фуқароларнинг ижтимоий фаоллигини белгилайди. Шу боис, таълим тизимида ёшларнинг ҳуқуқий тарбиясига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мазкур йўналишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний жиҳатдан баркамол этиб тарбиялаш, уларда Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғусини кучайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорлари ҳамда “Ёшлар сиёсати тўғрисида”ги Қонуни²² ёшлар ҳуқуқий тарбиясини ривожлантириш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва фуқаролик масъулиятини оширишда муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда. Шунингдек мазкур йўналишда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Ёш авлоднинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш орқали жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш – барқарор ривожланишнинг асосий кафолатидир”²³. Шу нуқтаи назардан, таълим муассасалари, айниқса умумтаълим мактаблари фаолиятида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган профилактика ишларини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади. Охириги йилларда мактаб ёшидаги болалар ўртасида содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар сони маълум даражада камайган бўлса-да, уларнинг профилактикасидаги тизимли муаммолар ҳануз мавжуд. Хусусан, айрим оилалардаги ижтимоий-иқтисодий қийинчиликлар, интернет муҳитидаги деструктив ахборот таъсири, педагогик ва

²² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 13 июлдаги ПФ-6260-сон Фармони — “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний жиҳатдан баркамол этиб тарбиялаш, уларда Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғусини кучайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”.

²³ Мирзиёев Ш.М. “Ёшлар — келажагимиз” дастури ҳақидаги нутқи

психологик етишмовчиликлар болаларда ҳуқуқбузарликка мойилликни кучайтиради²⁴.

Шунингдек, профилактика фаолиятини ташкил этишда мактаб, ота-она, маҳалла ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамкорлигининг етарлича самарали йўлга қўйилмагани бу соҳадаги ишларга салбий таъсир кўрсатмоқда²⁵. Мазкур ҳолатлар ҳуқуқий тарбия тизимини замонавий талабларга мувофиқ қайта кўриб чиқиш ва унинг инновацион усуллар билан бойитиш заруратини белгилаб бермоқда. Ҳозирги даврда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштиришда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш, онлайн маърифий дастурлар, ҳуқуқий тренинглари ва квестлар каби янги ёндашувларни жорий этиш долзарб вазифа сифатида намоён бўлмоқда. Бу эса ёшларда ҳуқуқий билимни амалиёт билан уйғунлаштириш, ҳуқуқий маданиятни ҳаётий фаолиятнинг ажралмас қисмига айлантириш имконини яратади. Шу нуқтаи назардан, ёшларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, қонунга ҳурмат, ҳуқуқий масъулият ва фуқаролик бурчи ҳиссини шакллантириш масаласи давлат сиёсати даражасидаги устувор вазифалардан бирига айланган. Зеро, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият даражаси жамиятдаги барқарорлик, қонун устуворлиги ҳамда фуқароларнинг ижтимоий фаоллигини белгилайди²⁶. Шу боис, таълим тизимида ёшларнинг ҳуқуқий тарбиясига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мазкур йўналишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний жиҳатдан баркамол этиб тарбиялаш, уларда Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғусини кучайтириш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги қарори²⁷, ҳамда “Ёшлар сиёсати тўғрисида”ги Қонуни²⁸ ёшлар ҳуқуқий тарбиясини ривожлантириш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва фуқаролик масъулиятини оширишда муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек:

“Ёш авлоднинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш орқали жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш — барқарор ривожланишнинг асосий кафолатидир”²⁹.

Айниқса умумтаълим мактаблари фаолиятида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган профилактика ишларини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Охирги йилларда мактаб ёшидаги болалар ўртасида содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар сони маълум даражада камайган бўлса-да, уларнинг

²⁴ Аҳмедов А. “Ёшларда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантиришнинг ижтимоий асослари”.

²⁵ Сайитқосимов А. Ёшлар ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришда оила ва маҳалланинг ўрни. – “Юридик тадқиқотлар” журнали, №3, 2024.

²⁶ Турсунов Ш. “Ҳуқуқий маданият ва унинг жамиятдаги ўрни”, Юридик ахборот, №3, 2021.

²⁷ Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори, 2019 йил 27 июнь, ПҚ-4350-сон.

²⁸ “Ёшлар сиёсати тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 2016 йил 14 сентябрь.

²⁹ Мирзиёев Ш.М. “Ёшлар – янги Ўзбекистоннинг таянчи”, Тошкент, 2021.

профилактикасидаги тизимли муаммолар ҳануз мавжуд. Айрим оилалардаги ижтимоий-иқтисодий қийинчиликлар, интернет муҳитидаги деструктив ахборот таъсири, педагогик ва психологик етишмовчиликлар болаларда ҳуқуқбузарликка мойилликни кучайтиради³⁰. Бундан ташқари, профилактика фаолиятини ташкил этишда мактаб, ота-она, маҳалла ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамкорлигининг етарлича самарали йўлга қўйилмагани бу соҳадаги ишларга салбий таъсир кўрсатмоқда³¹.

Ҳозирги даврда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштиришда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш, онлайн маърифий дастурлар, ҳуқуқий тренинглар ва квестлар каби янги педагогик ёндашувларни жорий этиш долзарб вазифа сифатида намоён бўлмоқда³². Бу каби интерактив усуллар ёшларда ҳуқуқий билимни амалиёт билан уйғунлаштириш, ҳуқуқий маданиятни ҳаётий фаолиятнинг ажралмас қисмига айлантириш имконини яратади. Шунингдек, виртуал муҳитдаги ҳуқуқий симуляциялар, электрон викториналар ва мобил иловалар орқали ҳуқуқий билим бериш усуллари ҳам катта самара бераётгани кузатилмоқда³³.

Хулоса қилиб айтганда, ёшлар ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш жамиятда қонун устуворлигини таъминлашнинг асосий шартидир. Бу жараёнда таълим муассасалари, оила, маҳалла ва давлат идораларининг узвий ҳамкорлиги муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, замонавий ахборот технологияларини ҳуқуқий тарбия жараёнига жорий этиш ёшларда ҳуқуқий билимни амалий кўникмаларга айлантириш имконини беради.

Ушбу хулоса ўрнида қуйдаги таклифларни билдираман:

- Умумтаълим мактабларида “Ҳуқуқий маданият ва фуқаролик масъулияти” фанини алоҳида йўналиш сифатида жорий этиш.
- Ёшлар ўртасида ҳуқуқий квестлар, интеллектуал викториналар ва онлайн тренингларни мунтазам ўтказиш.
- Маҳалла ва ота-оналар иштирокида ҳуқуқий профилактика бўйича интеграцияланган дастур ишлаб чиқиш.
- Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорликда болаларга мўлжалланган “Ҳуқуқий таълим марказлари” ташкил этиш.
- Интернет муҳитида ёшлар учун мўлжалланган интерактив ҳуқуқий порталлар ва мобиль иловаларни яратиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. “Ёшлар сиёсати тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 2016 йил 14 сентябрь

³⁰ Иброҳимова М. “Мактаб ёшидаги болаларда ҳуқуқбузарликка мойилликни шакллантирувчи ижтимоий омиллар”, Илмий мақола, 2020.

³¹ Ахмедов Р. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ота-она ва маҳалла институтининг роли”, Ҳуқуқ ва жамият, №4, 2022.

³² Муродов Ж. “Инновацион таълим технологиялари ва ҳуқуқий тарбия”, Маориф ва замон, №2, 2023.

³³ Jurayev, B. “Digital education and legal awareness among youth”, Central Asian Review of Education, 2023.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори, 2019 йил 27 июнь, ПҚ-4350-сон..
3. Мирзиёев Ш.М. “Ёшлар — келажагимиз” дастури ҳақидаги нутқи. – Тошкент, 2022.
4. Мирзиёев Ш.М. “Ёшлар – янги Ўзбекистоннинг таянчи”, Тошкент, 2021.
5. Иброҳимова М. Мактаб ёшидаги болаларда ҳуқуқбузарликка мойилликни шакллантирувчи ижтимоий ва психологик омиллар. – Тошкент, 2021.
6. Сайитқосимов А. Ёшлар ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришда оила ва маҳалланинг ўрни. – “Юридик тадқиқотлар” журнали, №3, 2024.
7. Турсунов Ш. “Ҳуқуқий маданият ва унинг жамиятдаги ўрни”, Юридик ахборот, №3, 2021.
8. Иброҳимова М. “Мактаб ёшидаги болаларда ҳуқуқбузарликка мойилликни шакллантирувчи ижтимоий омиллар”, Илмий мақола, 2020.
9. Ахмедов Р. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ота-она ва маҳалла институтининг роли”, Ҳуқуқ ва жамият, №4, 2022.
10. Муродов Ж. “Инновацион таълим технологиялари ва ҳуқуқий тарбия”, Маориф ва замон, №2, 2023.
11. Jurayev, B. “Digital education and legal awareness among youth”, Central Asian Review of Education, 2023.